

Tac Mahal
yapı topluluğunun
güney yönünde
yer alan taçkapısı

oyunları yapılarak aydınlatılan loş orta mekânın akustik düzeni dillere destan olmuştur. Sandukaların yer aldığı orta mekânın altında asıl gömünün yapıldığı kriptada (mumyalık bölümü) bulunmaktadır.

Yapının bütününe hâkim olan, mermer içine renkli taş kakma (pietra dura) tekniğiyle yapılmış tezyinatla, bütün mütevası kullanılanı rağmen malzemenin ihtişamı ve çok sayıdaki değerli taşın meydana getirdiği tesirlerle ihtişamlı bir görüntü oluşturulmuştur. Kemer aralarında, kitâbelerde ve sandukaların üzerinde bulunan zümrüt, yakut, pırlanta, iri incilerden ve diğer kıymetli taşlardan oluşan malzemeyle desteklenen tezyinatın esasını meydana getiren kitâbeler ve arabesk motifler yapının içinde ve dışında yer almaktadır. Ana türbe binası ve külliye diğer bölümlerinde bulunan kitâbeler dinî mahiyettedir ve Kur'an-ı Kerim'den âyetler ihtiva etmektedir. Bunların arasında en meşhuru cepelerde yer alan Yâsîn sûresi olup Osmanlı tebaasından olduğu bilinen Hattat Settâr Han tarafından yazılmıştır. Yapıda ayrıca İranlı, Hintli ve Arap hattatların görev yaptığı bilinmektedir. Settâr Han gibi müstesna bir yere sahip olduğu farkedilen başka bir Osmanlı sanatkârı da tarihî kaynaklarda kendisinden kubbe ustası diye bahsedilen İsmâil Efendi'dir. Vefatından sonra Şah Cihan'ın naaşı da Mümtaz Mahal'in yanında defnedilmiştir. Bugün Tac Mahal içinde bulunan iki kabir Şah Cihan ile Mümtaz Mahal'e aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Hoag, "The Tomb of Ulug Beg and Abdu Rassaqat Ghazni, A Prototype for the Taj Mahal", *The Memorial Volume of the Vth International Congress of Iranian Art and Archaeology*, Tehran 1972, II, 102-107; R. Nath, *The Immortal Taj Mahal*, Bombay 1972; a.m.f., *The Taj Mahal and its Incarnation*, Jaipur 1985; R. J. Mehta, *Masterpieces of Indo-Islamic Architecture*, Bom-

bay 1976, tür.yer.; P. Brown, *Indian Architecture (Islamic Period)*, Bombay 1981, tür.yer.; P. Pal v.dğr., *Romance of the Taj Mahal*, London 1989; E. Smith, "Architectural Masterpieces of the Mughal Emperors", *MW*, XXXIX/2 (1949), s. 102-112; R. A. Jairazbhoy, "The Taj Mahal in the Context of East and West: A Study in Comparative Method", *Journal of the Warburg Institute*, XXIV, London 1961, s. 59-88; S. N. Qanungo, "Architecture of the Taj Mahal", *Indo-Asian Culture*, XI, New Delhi 1963, s. 367-370; H. I. S. Kanwar, "The Taj Mahal and the So-called Ustad İsa", *Indica*, VI, Bombay 1969, s. 15-28; a.m.f., "Geography of the Taj", *Indo-Asian Culture*, XX (1971), s. 36-46; M. Abdulla Chaghatai, "The Architect of the Taj and its Place in World Architecture", *İTED*, VII/3-4 (1979), s. 159-171; H. Beveridge, "Mumtaz Mahall", *EP* (İng.), VII, 557; Ebba Koch, "Tâdj Mahall", *a.e.*, X, 58-60.

A. ENGİN BEKSAÇ

TÂCEDDİN BEY

(ö. 788/1386)

Tâceddinoğulları Beyliği'nin kurucusu
(bk. TÂCEDDİNOĞULLARI).

TÂCEDDİN DERGÂHI

Ankara'da XVII. yüzyılda
Şeyh Tâceddinzâde Mustafa Efendi
tarafından yaptırılan
ve Mehmed Âkif Ersoy'un
içinde İstiklâl Marşı'nı
yazdığı dergâh.

Ankara'da Hamamönü mevkiinde inşa edilen dergâhin kurucusu Tâceddinzâde Mustafa Efendi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Aslen Ankaralı bir ailenin çocuğu olduğudur. Ailenin Bursa'ya gidip daha sonra tekrar Ankara'ya döndüğü rivayet edilir. Adı ve Ankaralı olduğuna dair bu rivayet onun, Bursa Kaplıca Medresesi müderrisi iken 1010 (1601) yılında Ankara'ya müftü tayin edilen ve

1018'de (1609) burada vefat eden Tezki-reci Tâceddin Efendi'nin (Atâî, s. 531-532) oğlu olabileceğini düşündürmektedir. Ailesinin Niksar-Samsun yöresinde beylik kuran Tâceddinoğulları ile ilgisinin bulunması da ihtimal dahilindedir. Tâceddinzâde Mustafa Efendi adına ilk defa, 1075'te (1664) Ankara'da düzenlenen *Aslanâğa bin Muslu Vakfı*'nin şahitler listesinin başında rastlanmaktadır (bk. bibl.). Tâceddinzâde'nin dergâhla birlikte bir de cami yaptırdığı anlaşılmaktadır. Bu bilgidен hareketle Tâceddin Camii ve Dergâhi'nin XVII. yüzyılın ortalarında faaliyete başladığı söylenebilir. Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin 1270 (1853) yılına ait teftiş raporunda, "Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin Tekke Ahmed mahallesinde Şeyh Paşa Zâviyesi yerinde yaptırdığı cami ve zâviye" ifadesi yer almakta ve onun Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifeleri arasında bulunduğu kaydedilmektedir (BA, Cevdet, nr. 10201). Aynı ifadeye bir tevcih defterinde de rastlanmaktadır (VGMA [Atik Şahsiyet] Rabi – Sani Asker, nr. 411, 77/1076). Oldukça geç tarihli bu kayıtlar Tâceddinzâde'nin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifesi, dolayısıyla Celvetî şeyhi olduğuna dair Ankara halkı arasındaki rivayetle örtüşmekteyse de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bilinen halifeleri içinde böyle bir isme tesadüf edilmemektedir. Fakat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'dan İstanbul'a gelip 992 (1584) yılında Küçükayasofya Tekkesi'nde şeyhlik yaptığı ve burada 1038 (1628) vefat ettiği bildirildiğine göre (Yılmaz, s. 51) Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin gençlik yıllarında ona yetişmesi ve kendisiden icâzet almış olması kuvvetle muhtemeldir. Esasen halk arasındaki yaygın inanç da onun bir Celvetî şeyhi olduğu yönündedir.

Enver Behnan Şapolyo, Ankaralı Şemsizâde Ahmed Efendi tarafından kendisine hediye edilen, Şeyh Derviş Muslu Ankaravî'nin 1147'de (1734-35) derlediği mecmuada Tâceddinzâde'nin evrâdiyla dergâh şeyhlerinin bir listesinin, çeşitli menkıbelerin ve Tâceddinzâde'nin şiirlerinin yer aldığını belirtir. Sözü edilen mecmua bugün kayıptır. Çeşitli nüshaları bulunan evrâd metni Sadi Bayram, Kâmil Şahin koleksiyonundaki Tâceddinzâde'nin bazı şiirlerini ihtiva eden risâle ise Mustafa Aşkar tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. 1853 tarihli teftiş raporundan çocuğu olmadığı anlaşılan Mustafa Efendi'den sonra dergâhin şeyhlik görevi 1717'de Abdurrahman Efendi'nin türbedar tayin edilmesine kadar (BA, Cev-

Tâceddin
Dergâhi –
Ankara
(2008 onarımından
sonra)

det, nr. 10201) Gizli Şeyh Mehmed Efendi ve soyundan gelenlerce sürdürülmüştür. Şeyh Abdurrahman Efendi'nin ardından bu görev babadan oğula intikal suretiyle Pîr Mehmed, Şeyh Osman ve Mustafa Efendi'ye, 1827'de Mustafa Efendi'nin kardeşi Osman Vâfi Efendi'ye, 1853'te Osman Vâfi'nin oğlu Mehmed Şerif Galib'e (ö. 1899) geçmiştir. Dergâhın son şeyhi Galib Efendi'nin oğlu Mustafa Tâceddin Efendi'dir (ö. 1937). Dergâhın Tâceddinzâde Mustafa Efendi'den sonra en kudretli şeyhi Osman Vâfi Efendi, "arzu edilmeyen hareketlere teşebbüs etmekle suçlanarak (BA, Cevdet, nr. 7429) Kayseri'ye sürgün edilmiş, üç buçuk ay sonra affedilip Ankara'ya dönmüştür (BA, Cevdet, nr. 7429). Onun şeyhlik döneminde mevcut yapıların tamiri, ek binaların inşası, dergâhın istikrarlı gelir kaynaklarına kavuşturulması konularında önemli gelişmeler olmuştur.

Bugün Hacettepe Üniversitesi Kampüsü sınırları içinde kalan ve selâmlık bölümü Mehmed Âkif Ersoy Müzesi olarak kullanılan Tâceddin Dergâhi'nin ilk durumu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece caminin ilk şeklinin toprak örtülü ve diğer aksamın ahşaptan olduğu kaydedilmekte, Abdülmecid döneminde onarımlar yapıldığını, bazı binaların yeniden inşa edildiğini düşündüren belgelere rastlanmaktadır. Bu belgelerde tamire muhtaç birimler sıralanırken cami, türbe, dergâh ve derviş odalarından bahsedilmektedir. Bu durumda yapıların bir külliye niteliği taşıdığı söylenebilir. Ankara İmar Meclisi'nin 2 Şâban 1261 (6 Ağustos 1845) tarihli kararı ile bu karara gerekçe oluşturan teknik heyet raporundan dergâhın selâmlık binasının bulunmadığı ve inşasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır (BA, A.MKT, nr. 26/

74-2). Aynı kararda bazı bölümlerin harap durumda bulunduğu ve bazı bölümlerin ek binalarla genişletilerek tamamlanması gerektiği, ancak bunların yapılabilmesi için vakıf gelirlerine sahip olmadığı belirtilmekte ve paranın başka kalemlerden karşılanması istenmektedir. Meclis kararı ve eklerinin sadârete arzından sonra söz konusu onarımların yapılması ve yeni inşa edilecek yapıların bir an önce bitirilmesi için keşif dosyaları Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'ne intikal ettirilmiştir (BA, A.MKT, nr. 26/74-3). Dokuz yıl sonra bir şikâyet üzerine hazırlanan teftiş raporundan gereken onarımların gerçekleştirildiği, selâmlık binasının inşaatının tamamlandığı, mutfağın çalıştığı, gelirlerin tahsil edildiği, harcamaların yapıldığı, muhasebe kayıtlarının tutulduğu ve dergâhın hizmete açık olduğu anlaşılmaktadır (BA, Cevdet, nr. 10201). 1892'de cami, minare ve türbenin yıkılarak II. Abdülhamid'in hazine-i hâssadan tahsis ettiği 60.000 kûsur kuruşla yeniden inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Türbenin giriş kapısı üzerindeki manzum kitâbede caminin inşasının 1319 (1901) yılında tamamlandığı kaydedilmektedir. "Tâcdâr-ı tâcdâran Hazret-i Sultan Hamîd / Yaptı bu dergâh-ı Tâceddîn'i tahsîne sezâ / Söyledi Câhid kulu lafzan tamam târihini / Bin üç yüz on dokuzda oldu bu câmi binâ." 1925 tarihli imar planlarında caminin doğusunda görülen esas hazîre, diğer şeyhlere ait dışarıdaki türbe (BA, A.MKT, nr. 26/74-2), derviş odaları, yemekhane ve mutfak, haremlik binaları, selâmlık binası bahçesindeki şadırvan bu tarihten sonraki imar değişiklikleri ve istimlâklerle ortadan kaldırılmış, Tâceddinzâde Mustafa Vakfı adına kayıtlı sadece cami ve hazîreye ait 1285 m²'lik iki parsel kalmıştır (VGMA/EML, I, 4, sıra 38).

Dikdörtgen planda inşa edilen caminin batı tarafında yer alan türbe ve doğudaki minare Ankara yöresine mahsus kırmızı andezit taşından inşa edilmiştir. Tâceddin Camii, Hacı Bayram Camii gibi zâviyeli mescidlerdendir. Bağdâdî kubbeli türbeyi içine alacak şekilde 1970'lerde camiyi genişletmek amacıyla yapılan ilâveler 2008 yılındaki restorasyon sırasında kaldırılmıştır. Caminin giriş kapısının tam karşısında yer alan çeşme çekilen avlu duvarının dışında kalmıştır. Oluk arkalığına yerleştirilen, sert Ankara taşından beyaz mermer kitâbeye göre çeşmeyi Serattarzâde'nin zevcesi Fatma Hanım 1897'de yaptırmıştır. Bugün suyu akmayan çeşme toprak altında kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tâceddin Türbesi, eskiden olduğu gibi Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî Türbesi'nden sonra en çok ziyaret edilen bir merkez durumundadır. Caminin dışında günümüze ulaşan tek yapı, Mehmed Âkif'in 17 Şubat 1921'de içinde İstiklâl Marşı'nı yazdığı selâmlık binasıdır. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra bu bina "avlulu ahşap mektep" olarak Ankara Vilâyeti İdâre-i Husûsiyyesi'ne devredilmiştir. Çeşitli sebeplerle hazine, belediyeler ve özel idarelerin mülkiyetine geçen vakıf gayri menkullerinin yeniden Vakıflar İdaresi'ne dönmesini öngören kanun (*Resmî Gazete*, sy. 9705 [1957]) ve ilgili tüzük (*Resmî Gazete*, sy. 11597 [1964]) hükümleri uyarınca 485 m²'lik bir saha üzerinde yer alan selâmlık binasının tapusu 11 Kasım 1986 ta-

Şeyh Tâceddin Türbesi içinden bir görünüşle türbe kapısı üzerindeki kitâbe

XX. yüzyılın başlarında Tâceddin Dergâhı'nı gösteren bir fotoğraf (İÜ Ktp., *Albüm*, nr. 90.431)

rihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmiştir (VGMA/EML, 1986: Ankara Merkez 7044 Hayrat Kütük Defteri, I, 1).

Mehmed Âkif, Nisan 1920'de Ankara'ya geliştinden itibaren yakın arkadaşları Hasan Basri (Çantay), Müftüzâde Abdülgafur (İştin) ve Mehmet Vehbi ile (Bolak) birlikte Mayıs 1921 tarihine kadar Tâceddin Dergâhı'nın selâmlık binasında kalmış, *Safahat*'in altıncı kitabı *Âsım*'ı burada tamamlamış, "İstiklâl Marşı", "Süleyman Nazif", "Bülbül" şiirlerini burada yazmıştır. Eşref Edip Fergan'ın, "Dergâh deyince derişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdetâ selâmlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyveler. Önünde bir şadırvan, şırlı şırlı sular akıyor" şeklindeki ifadeler (*Mehmed Âkif*, I, 152) ile yapılacak selâmlık binasını tarif eden Ankara İmar Meclisi'nin kararında geçen kayıtlar tamamen örtüşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.MKT, nr. 30/97; BA, Cevdet, nr. 10029/1-2, 13730, 16329; VGMA, *Aslanağa bin Muslu Vakfıyes*, nr. 592,166/137, transkribe, nr. 389/316; AŞS, nr. 1, s. 584; AŞS 1238: Defter, nr. 228, belge 164; *Ankara Vilâyet Salnâmesi* (üçüncü defa, 1290), s. 100 (onuncu defa, 1318), s. 128-129; *Salnâme-i Vilâyet-i Ankara* (1320), s. 136-139; Atâi, *Zeyli Şekâik*, s. 531-532; Eşref Edip [Fergan], *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları* (İstanbul 1938), İstanbul 1960, I, 152; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmüd Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1990, s. 51; Şerafettin Turan, "Osmanlı Dönemi Ankarası", *Ankara Konuşmaları* (der. Neriman Şa-

hin), Ankara 1992, s. 53-61; Mustafa Aşkar, "İstiklâl Marşının Yazıldığı Mekân Olarak Ankara'da Bir Celveti Dergâhı ve Tâceddin Sultan", *Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, Ankara 2007, s. 118-135; Nazif Öztürk, "Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân: Tâceddin Dergâhı", a.e., s. 204-227; a.mlf., "Tâceddin Sultan'dan Mehmet Âkif'e", *Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi*, Ankara 2008, s. 212-229; a.mlf., "Mehmet Âkif'in İçerisinde İstiklâl Marşı'nı Yazdığı 'Kasrı Ebniye'yi İnşa Ettiren Tâceddin Dergâhı Şeyhi Osman Vâfi Efendi", *Mehmet Âkif, Edebi ve Fikri Akımlar*, Ankara 2009, s. 240-261; E. Behnan Şapolyo, "Şeyh Tâceddin Sultan", *Ankara Belediyesi Dergisi*, sy. 19, Ankara 1958, s. 23-24; Sadi Bayram, "Tâceddin Sultan ve Evradı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, VIII/87, İstanbul 1994, s. 45-53.

NAZIF ÖZTÜRK

TÂCEDDİN YILDIZ

(ö. 612/1216)

Gurlular'ın
Türk asıllı kumandanlarından,
Gazne hâkimi.

Karlık Türkleri'ndendir. Gurlu Hükümdarı Sultan Muizzüddin Muhammed tarafından küçük yaşta satın alınan Yıldız (İlduz) uzun süre efendisine hizmet ettikten sonra Gazne'nin batısındaki Kuramân bölgesine emir tayin edildi. Sultan Muizzüddin idaresindeki Gurlu ordusunun Karahıtaylar karşısında Endhüd'da ağır bir yenilgiye uğraması yüzünden sultanın öldüğüne dair bazı söylentiler çıktığında Yıldız, Gazne'ye hâkim olmak için harekete geçtiyse de başarı sağlayamadı. Bu sebeple Sultan Muizzüddin tarafından tevki edildi; ancak araya giren diğer emirler Yıldız'ın serbest bırakılmasını sağladılar (601/1204-1205). Yıldız ertesi yıl, Kuzey Hindistan'da Muizzüddin'e isyan eden ve müslümanlara baskın yapıp mallarını yağmalayan Tirâhiyye kabilesi üzerine başarılı bir sefer yaptı ve onları cezalandırdı. Sultan ona hil'at giydirek askerlerine siyah üniforma verdi.

Sultan Muizzüddin, Hindistan'a düzenlediği seferden dönerken bir suikast sonucu öldürülünce (602/1206) yerine geçecek erkek çocuğu olmadığından hânedan mensupları arasında taht kavgaları başladı. Kendini Muizzüddin'in vârisi olarak gören Yıldız, hemen harekete geçip Gazne'yi Gurlular'ın Bâmyân kolundan Bahâeddin Sâm'ın oğulları Alâeddin ve Celâleddin'in elinden aldı ve buraya hâkim oldu. Bir süre Büst'te hükümdarlığını ilân eden Gurlu şehzadelerinden Gıyâseddin Mahmud'u destekledi; Gıyâseddin bu des-

tek sayesinde rakiplerini bertaraf ederek tahta oturdu (10 Ramazan 602 / 20 Nisan 1206). Gıyâseddin Mahmud, Yıldız'a çeşitli hediyelerle birlikte elçiler gönderdi ve hutbeyi kendi adına okutmasını istedi. Fakat Yıldız, hutbeyi sadece halife adına okuttu. Ayrıca Muizzüddin'in sarayında işleri yönetmeye başladı. Gıyâseddin Mahmud, Bâmyânlı kardeşlerle olan problemi hâlâ devam ettiğinden Yıldız'a karşı harekete geçemedi.

Yıldız iki ay boyunca Gazne'de kaldı. Bu sırada Bâmyân ordusunun Kuramân'a ve Savran'a düzenlediği bir saldırı Yıldız'ın kumandanlarından Sevinç tarafından püskürtüldü. Buna rağmen Bâmyânlı kardeşler kalabalık bir ordu ile Gazne'ye yürüdüler. Yıldız bu âni hücum karşısında Gazne'de tutunamayıp Kuramân'a kaçınca Bâmyânlı kardeşler Gazne'yi ele geçirecek yağmaladılar. Celâleddin'in, kardeşini Gazne'de bırakıp Bâmyân'a gittiğini öğrenen Yıldız kuvvetlerini yeniden topladı ve Gazne'ye dönerken Celâleddin'in ordusuyla karşılaştı. Yapılan savaşı kaybeden Celâleddin esir düştü. Yıldız üç aylık bir kuşatmanın ardından Gazne'yi Alâeddin'den geri aldı (Safer 603 / Eylül 1206). Bundan sonra kendi adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Diğer taraftan Gıyâseddin Mahmud'a elçiler yollayıp âzat edilmesi halinde ona itaat edeceğini ve hutbeyi onun adına okutacağını bildirdi. Gıyâseddin Mahmud da hem Yıldız'a hem de Kutbüddin Aybeg'e âzatluk belgesiyle hâkimiyet sembolleri gönderdi.

Gıyâseddin Mahmud, Yıldız'ın sık sık sorun çıkarması üzerine Hârizmşah Alâeddin Muhammed ile irtibata geçti. Bunu duyan Yıldız, Gıyâseddin'in hâkimiyetindeki Teginâbâd (Tiğınâbâd), Büst ve civarını ele geçirip bu şehirlerde Gıyâseddin adına okunan hutbeyi son verdi. Gıyâseddin Mahmud da o sırada Peşâver'de bulunan Delhi Sultanı Kutbüddin Aybeg'den yardım istedi. Hindistan'a tek başına hâkim olmak isteyen Kutbüddin Aybeg, Yıldız ile Gıyâseddin arasındaki mücadeleden faydalandı ve Yıldız'ın Hindistan'a ilerlemesini önlemek için Gıyâseddin'e bağlılığını arzetti. Kendisine de Yıldız ile mücadelesinde Hârizmşah Alâeddin Muhammed ile anlaşmasını tavsiye etti. Her ikisi ayrıca Gazne'yi işgal etmek için plan yaptı. Bu sebeple Gıyâseddin Mahmud ülkesinin bir kısmını istilâ eden Hârizmşah Alâeddin'e karşı dostça davrandı. Sonuçta Yıldız'a karşı birlikte hareket edileceğine ve ele geçirecek ganimetin Hârizmşah Alâeddin ile